

Itzulpena eta testuen interpretazioa

The nature of translation liburutik, Edwad Balcérgan-en **La traduction, art d'interpréter** eta Josef Čermák-en **La traduction du point de vue de l'interprétation** artikuluetan oinarri harturik.

Koro Zumalabe

Arazo honen azterketari ekin nahi diogunean, lehendabizi gogora etortzen zaigun auzia testu artistikoen eta ez-artistikoen itzulpenen arteko diferentzia da. Testu ez-artistikoen jatorrizkoarekiko leialtasuna ezinbesteko baldintzatzat onartu ohi da, eta testu artistikoetan leialtasuna, hots, testuaren "teneur"-a gorde beharra, balantzaren alde batean ikusten da, eta balantzaren beste aldean, arrazoi kreatiboengatik egingo litza-tekeen jatorrizko testuarekiko traizioa. Testu artistikoetan, beraz, balantzaren bi besoen existentzia onartzen da, iritzien arteko diferentziak alde bakoitzaren garrantzi desberdinean eta oreka-puntua ezartzearen zailtasunean bilatu behar dire-larik.

Lehen hurbilpena dela esan daitekeen hori, ordea, ikuspuntu psikologiko eta etikoetan oinarritzen da, problemak, aldiz, itzulpen-prozesuaren lege objektiboetatik sortzen diren bitartean, eta bide honetatik joan behar du, baliagarri izango bada, eskuartean darabilgun arazoaren analisiak.

Itzulpen-prozesuaren legeak zeinu-sistemaren eremuan kokatzen dira, eta lehen enuntziatu bat honela egin genezake. Edozein itzulpenetan ematen da -artistikoa izan nahiz ez izan-:

1. Zeinu-sistemaren "desplazamendua".
2. Testu-zatien transformazioak (mozketa, luzapen, ordenaren nahiz elementuen aldaketa...).
3. Neurri batean edo bestean, interpretazioaren fruitu izatea, intepretazioak bi aldi dituelarik: Jatorrizkoaren deskonposaketa eta testu berriaren konposaketa, eta bi pauso hauek ematerakoan sortzen da elementuen balioen arteko hierarkia berria.

Azkeneko puntu honetan kokatzen da gure arazoa, eta beraren azterketa sakonagoak emango digu testu artistikoen eta ez-artistikoen arteko mugaren berri garbiagoa.

Alde batetik, hizkuntzaren planoan ematen den interpretazioa dago, H_1 hizkuntzatik H_2 hizkuntzara pasa-bidean H_1 eta H_2 hizkuntzak direnak direlako, beren aberastasun guztiekin, sortzen den interpretazio-beharra. Hau bai testu artistikoetarako eta bai ez-artistikoetarako ere. Hemen bereziko ditugu interpretazioa maila linguistikoa (hertsiki kontsideratuz) eta maila estilistikoan, hizkuntzaren azpi-sistemak, ohitura terminologikoak eta abar, hizkuntzaren eremuan bait daude.

Eta beste aldetik, tradizio literarioaren planoan ematen den interpretazioa. Hau ez da testu ez-artistikoetan ematen, bai ordea artistikoetan, hauek beti bait daude bi *hizkuntzatan* idatziak, hizkuntza naturalean, alde batetik, eta jatorrizko testuaren zibilizazioko tradizio literarioan bestetik. Horretaz, itzulpena egiterakoan $H_1 \rightarrow H_2$ maila ezezik, $T_1 \rightarrow T_2$ maila agertzen da.

Eman diezaiogun, bada, interpretazioari begiratu bat maila hauetan, banan-bana.

Interpretazioa maila linguistikoa

Maila honetan itzultzailea jatorrizko testuaren baliokiderik egokienak bilatzen saiatzen da, baina badira beti hitz edo adierazpen itzulezinak, H_1 eta H_2 -ren korrelazio faltagatik gertatzen direnak. Honelakoetan irtenbide bakarra hizkuntzaren eremutik atera eta errealtatera joatea da. Adibide gisara aipa dezagun P. Neruda-k "Canto General"-en *las mariposas de Muzo* idazten duenean, *Muzo tximeleta urdinak* itzuli beharra dagoela, zehaztuz, eta *jacarandá* dioenean *jacarandá zuhaitz morea*, zeren eta pinpilinpausa horien kolorea eta arbola

hauen loreena hitzekin loturik bait daude poetarentzat, eta ezezagunak bait dira gure irakurlearentzat.

Itxuraz, hau interpretazio alinguistiko edo estralinguistikoa litzateke; itxuraz soilik, ordea. Errealitatera joate hau linguistikoa da, hain zuzen, testua zeinu linguistikoa bezala hartzen delako, testuak izendatzen dituen objektu errealetaraino joanez, eta enuntziazioaren egiazkotasuna errealitatean aztertuz, literaturatik kanpo. Kasu horietan hizkuntza komunikabide huts bihurturik geratzen da, testu zientifiko edo informaziozkoetan gertatzen den bezalaxe obra literarioetan ere. Zuzena da, beraz, interpretazio hori interpretazio linguistikoa dela esatea.

Interpretazio linguistikoa obra literarioen itzulpenean erabiltzea itzulezintasun objektiboa gainditzeko ahalegina da, zilegia beraz, baina puntuala: ez du metodo iraunkor bihurtu behar.

Interpretazioa maila estilistikoan

Itzultzaileak H_1 -eko testua H_2 -ra pasatzerakoan, jatorrizko testuaren estiloa, hizkuntz mailak -lexikoan nahiz fraseologian- H_1 -eko ohitura terminologikoak, argot eta dialektoak, eta, orohar, jatorrizko hizkuntzan dauden ohiturazko erabile-
rak kontuan hartu beharko ditu, eta ordainak bilatzeko H_2 -ren potentzial estilistiko guztia eskutan dauka.

Halere, soluzioak ez dira beti jatorrizko figura estilistikoaren baliokideen bidez ematen ahal, sarritan H_2 -ren logika, ohitura estilistikoak jarraitzen dira. Eta, batez ere, itzulezintasunaren eraginez komunikazioari indar eman zaionean balio artistikoaren kaltetan, orduan biziagotzen da interpretazio estilistikoaren beharra.

Bestalde, itzulpenak H_2 -ko literaturan parte hartu nahi badi, itzultzaileak bere asmaketa erasten dio obrari.

Interpretazio-mota honen adibide gisa, gero tradizio literarioaren mailako interpretazioa azaltzeko aukeratu dugun nobelatik har ditzagun esenplu batzuek. Nobela Bruno Jasiński idazle poloniarren *Pale Paryż* da (*Paris-i su ematen diot*), Varsobian poloneraz argitaratu eta zenbait hizkuntzatarara itzulia izan ondoren, idazleak berak urte batzuren buruan, 1934an, errusieraz emana.

Jatorrizko testuko zenbait elementu galdu egiten da, hala nola:

- retruekanoak: poloneraz, **oko/okno**; errusieraz, *oko/glaz* poloneraz, **cierpki, cierplivy glód**; errusieraz *mnogoterpelivyj golod*
- jatorrizkoan eduki bikoitza duen hitza erabiltzen den bitartean: **rubaszka**, errusierazko itzulpeneko *rubaskach* hitzak ez dauka aberastasun hori, poloneraz normalean *kożula* erabiliko bait litzateke, eta hitz hura aukeratzean soldadu heroikoek beren jantziari emango lioketen izena hartzen bait da.
- Polonerazkoan leit motiv baten papera jokatzeko duen hitza **obraz** errusieraz zenbait sinonimoetan barreiatzen da, *obraz, kartina, videnie*, hala komunikazio-gaitasuna gehituz, baina originalaren ardatz estrukturala galtzen dela.

Aurreko adibideek, estilistikaren aldetik, jatorrizko testuaren pobretze bat badakarte ere, badira aberasten duten elementuak, horrela oreka hobeto lortzen laguntzen dutenak, adibidez:

- poloneraz juduak izendatzeko **żyd** izenaren parean, errusieraz bi erabiltzen dira: *evrej*, karga emotiborik gabekoa, eta *żid* mespretxu-karga duena. Hura narratzaileak erabiltzen du eta baita Solomin pertsonaiak ere begiko dituen juduez ari denean, jendeak, berriz, *żid* erabiltzen du eta baita Solominek ere, salbuespen diren kasu haiek ez beste guztitan, oro har, juduei gorroto bait die.

Interpretazioa tradizio literarioaren mailan

Interpretazio linguistikoak eta estilistikoak ez dute obra osoaren izaeran garrantzizko eraginik. Jatorrizko obran zehar puntualki, zatika, hemen eta han sakabanaturik egindako esanahi-aldaketak ez dira sistemaren (tradizio literarioaren zentzuan) joera nagusietan nabarmentzen. Nolabait, hizkuntza naturala bere osotasunean sistema bat bada ere, bere izaera zabalegia da, aberatsegia, obra literario baten egitura nagusia aldatu ahal dezan. Aldiz, tradizio literarioaren hizkuntza (T) erabat aldatzen denean, T₁ eta T₂ zibilizazio arrotzen tradizioak direnean, edo obrari bestelako tradizio literario bat inpo-

satzen zaionean, obra osoaren "berrinterpretazioa" dago, eta obra itzuliak jatorrizkoarekiko oso zentzu desberdina izan lezake.

Horixe egin zuen, hain zuzen, Bruno Jasiński-k berak 1934-ko errusierazko bertsioan, $H_1 \rightarrow H_2$ itzulpen bat ezezik, $T_1 \rightarrow T_2$ itzulpena ere egin bait zuen, arte futuristaren korrontean bete-betean sartzen zen obra errealdismo sozialistaren sistemara pasatu zuenean.

Ikus dezagun zehatzago:

Jatorrizko bertsioan, Pierre Parisen erabat galdurik aurkitzen da, bertako bizi-legeak ulertu ezinik, eroturik, eta Paris suntsitu nahi du. Hirirako ura bonbeatzen duteneko gordailuak izurri-baziloz pozointzen ditu, eta horren ondorioz sekulako iskanbila sozialak sortzen dira..., zoriak hala nahita, gartzelako ura ez da kutsatzen, presoak kalera irtetzen dira, errepublika komunista txinoa antolatzen dute Sena hibaiaren ezker aldean, horiek zuriak izurri-kutsatzailatzat hartu eta hiltzen dituztelarik, irrati eta telegrafo-sarea bereganatzen dituzte, hala garaipen ideologikoa lortzearen Frantzia eta Europa.

Arte futuristaren zeinu diren elementuak zentzu ematen diote nobelari. Horien artean aipa ditzagun:

-Informazioari energiari baino garrantzi handiagoa ematen zaio, hala, hasieran ur-sistema izan arren hondatzen dena, informazioaren kontrola da, bukaeran, errepublikaren helburu nagusia.

-Ero batek aldakuntza iraultzaileak erakar ditzake.

-Maitasuna, maitasuna denagatik tratatzen da, funtzionaltasunik gabe, eta berdin heriotza. Aipa dezagun, gero aldaketa hobeto ikusteko, nola P'an Tseng-kuei-ren maitateak, bere buruaz beste egin baino lehen hari idazten dion gutunean esaten dion: **A! ze beldurra ematen didan heriotzak!**

-Fantasia.

Horrela idatziriko obrak, ordea, Polonia-ko prentsa komunistaren aldetik kritika gogorrek jaso zituen, alegia:

-Iraultza proletarioaren ikuspegi "mistiko-apokaliptikoa" eskaintzen zuela.

-Gizarteko antagonismoen funtsezko motibaziorik eza.

-Erotismo izugarria.

Errealismo sozialistak fikzio literarioaren oinarri ziren legeak mundu errealearenak berak izatea (monosemia) eskatzen zuen, beraz: gizarte-gatazkak produkzio-moduaren kontraesanen ondorio direla agertzea, produkzio-indarren (eta energi iturrien) garrantzia zalantzan ez jartzea, traszendentziari hegalak moztea...

... Eta errusierazko bertsoan:

- Pierre ez da eroa, Frantzia inperialistaren gobernuak erabiltzen duen agente itsu bat baizik. Pierrek ez du Paris suntitu nahi, gobernuaren aginduz kutsatzen ditu urak, eta hori egiteagatik, hain zuzen, energi baliabideen sabotaia egiteagatik, langileek hil egiten dute.
- Nazionalitateen arazoa beste era batera tratatzen da: horiek zuriak hiltzen dituzte, baina ez denak, faxistak besterik ez. Errepublika berriko komisariaren aginduetara makurtzen direnak gera daitezke.
- Maitasuna eta heriotza ez dira hutsaren truk ematen, P'an Tseng Kuei-ren lagunaren hil aurreko esaldia hau da orain: *A! Bai gogorra gure garaipena ezagutu gabe hil beharra! Laster lortuko da, ziur nago. Dena hobea izango da orduan.*

Galde daiteke ea 1934eko errusierazko bertso honen arazoa itzulpenaren eta interpretazioaren esparruan kokatzen den ala ez, baina nolana ere, garbi esan behar dugu $H_1 \rightarrow H_2$ eta $T_1 \rightarrow T_2$ biak sartzen direla itzulpenaren esparruan. Izan ere, nahiz eta gehienetan $T_1 \rightarrow T_2$ -k ez duen adibidean daukan erradikaltasuna hartzen, beti darama berekin gaiaren ikuspuntu bat. Gehien ematen den maila honetako interpretazioa laburpena izan ohi da.

Bi hitz bukatzeko:

"Itzulpenean interpretazioa egiteari kritika egin dakiok. Galde daiteke, interpretazioa zer da: itzultzailearen hutsa ala pribilegioa? Galdera honi ezin zaio erantzun garbi bat eman.

Batez ere, ezin dira interpretazio-prozedurak errazegi baztertu, zeren, alde batetik, jatorrizkoaren zentzua (esanahia) faltsetzen badute ere, interpretazioaren artea literatura nazionalaren garapenean parte hartzen duen kreadio bezala kontsidera erazten bait dute, hots, kreadio originalarekin batera, nazio-literaturaren garapenean arduradun eta beraren balioren sortzaile".